

ДО ТАКСОНОМІЇ ТА НОМЕНКЛАТУРИ КАЖАНІВ ТРИБИ MYOTINI ФАУНИ ЄВРОПИ

Ігор ЗАГОРОДНЮК

Інститут зоології ім. Івана Шмальгаузена (Київ)

Zagorodniuk I. Towards taxonomy and nomenclature of bat tribe Myotini in European fauna. — European Myotini includes 13 species, divided into 5 subgenus of the genus *Myotis*.

У світовій фауні нічниці (Myotini) посідають особливе місце — це один з найбільших родів ссавців (до 100 видів), серед яких описано низку морфологічно близьких видів (Tsytsulina, 2000; Helversen et al., 2001). Рід *Myotis* у широкому розумінні за обсягом відповідає трибі Myotini Tate, 1942. Наразі склалася ясна тенденція до поділу нічниць на 2 роди: великих (*Myotis* s. str.) і малих (*Leuconoe* s. lato). У стосунку до фауни України це дає практичну зручність: записи «*Myotis* sp.» у протоколах обліку кажанів стають значно інформативнішими.

Традиційне зведення всього різноманіття нічниць (бл. 85 видів) до 4–8 підродів єдиного роду (Tate, 1941; Findley, 1992; Дзевєрин, 1998), що прийняте майже у всіх сучасних зведеннях (Corbet, 1978; Громов, Баранова, 1981; Коорпан, 1993; Павлинов та ін., 1995), є невиправданим спрощенням ситуації і загалом базується на симплезіоморфіях (Загороднюк та ін., 1999). Одновимірний ряд мінливості нічниць має вигляд “*Myotis–Paramyotis–Isotis–Selysius–Leuconoe*” і може бути поділений на кілька груп, при цьому «ліві» члени ряду мають більші відмінності один від одного та від середнього типу, ніж праві, що може бути пов’язано з особливостями прояву розмірно-залежних ознак (загалом в цьому ряду «ліві» види більші). Цей одномірний ряд може бути поділений дуже різними способами, і кожний з них має свої обґрунтування.

З точки зору автора можливі дві версії поділу триби Myotini, в обох випадках на дві групи. Одна з цих схем визначається розмірною компонентою і по суті тільки розмірно-залежними меристичними ознаками: на *Myotis* s. str. та *Leuconoe* s. lato та з деякими біологічними особливостями (зокрема, формування щільних зимових скупчень). Альтернативна схема пов’язана з «не розмірно залежними» ознаками і передбачає поділ триби на два роди: *Myotis* s. lato та *Leuconoe* s. str. У другому випадку ознаками виокремлення роду *Leuconoe* s. str. є такий набір ознак, як вільне від крилової болони плесно, відносно короткі вуха і вкорочений козелок, широкий череп і наявність параконів на верхніх кутніх зубах, а з екологічних ознак — полювання над водною поверхнею (очевидна апоморфія) і (менш надійна ознака) виразна осілість.

Автор на цей час дотримується першої схеми поділу триби: *Myotis* (s. str.) проти інших груп (*Leuconoe* s. lato) (Загороднюк, 1998, 2001):

Myotis Каур, 1829 — нічвид, або велика нічниця. Типовий рід для триби *Myotini* Tate, 1942 із родини *Vespertilionidae* Gray, 1821. Тип роду — *Vespertilio murinus* Schreber, 1774 (non Linnaeus, 1758; =*Vespertilio myotis* Borkhausen, 1797, =*Myotis myotis*). У широкому розумінні рід включає наступну групу, і їх разом поділяють на 4–9 підродів, з яких до *Myotis* (s. str.) тяжіють *Paramyotis* та *Isotus* (Дзеверін, 1998; Findley, 1992). *Myotis* (s. str.) включає 2–4 види, з них у фауні регіону — 2 близьких види (Стрелков, 1972).

Leuconoe Boie, 1829 — нічниця, або нічниця-левкон. Звичайно включають у склад *Myotis* (s. l.) як групу з 3–8 підродів (Павлинов та ін., 1995). Типовий вид — *Vespertilio daubentonii* Kuhl, 1817. Ця група включає 70–90 видів; у фауні Європи — 10–11 видів, які відносять до 4 підродів — *Paramyotis* Bianchi, 1917 (1 вид), *Isotus* Kolenati, 1856 (2 види), *Selysius* Bonaparte, 1841 (4–5 видів), *Leuconoe* (s. str., 3 види) (Загороднюк, 1998).

Ця схема зручна з практичної точки зору, особливо при обліках кажанів на зимових сідалах, коли через недоступність тварин часто вдається ідентифікувати матеріал саме з такою точністю (великі і дрібні нічниці). Важливо відмітити, що в усіх визначниках поділ роду *Myotis* починається, як правило, з поділу нічниць на *Myotis* (s. str.) та *Myotis* (*Leuconoe* s. lato) (напр., Стрелков, 1963; Загороднюк та ін., 1999). Попри це, дотепер існує спротив колег у застосуванні дробної схеми класифікації (Коорман, 1993; І. Дзеверін, особ. повід.).

Класифікація нічниць фауни України і суміжних країн може бути представлена наступним чином (порядок і назви надвидів і видів – за Загороднюк, 1998, з уточн. за: Лина, 1998; Benda, Tsytsulina, 2000; Helversen et al., 2001):

Рід *Myotis* Каур, 1829 — нічниця

Група *Myotis* (s. str.) — великі нічниці, або нічвиди

Підрід *Myotis* (s. str.) — великі нічниці, або нічвиди

Myotis blythii (Tomes, 1857) — нічниця гостровуха

Myotis myotis (Borkhausen, 1797) — нічниця велика

Група *Leuconoe* Boie, 1829 — малі нічниці, або левкони

Підрід *Paramyotis* Bianchi, 1917 — довговухі нічниці

Myotis (Paramyotis) bechsteinii (Kuhl, 1817) — нічниця довговуха

Підрід *Isotus* Kolenati, 1856 — вйчасті нічниці

Myotis (Isotus) nattereri (Kuhl, 1817) — нічниця вйчаста

Myotis (Isotus) schaubi (Kormos, 1934) — нічниця Шауба

Підрід *Selysius* Bonaparte, 1841 — селізієві нічниці

Myotis (Selysius) brandtii (Eversmann, 1845) — нічниця північна

Myotis (Selysius) aurascens (Kuzyakin, 1935) — нічниця степова

Myotis (Selysius) cf. “*ikonnikovi*” — нічниця «мала» (окремий вид?)

Myotis (Selysius) mystacinus (Kuhl, 1817) — нічниця вусата

Myotis (Selysius) emarginatus (Geoffroy, 1806) — нічниця триколірна

Підрід (рід?) *Leuconoe* (s. str.) — водяні нічниці

Myotis (Leuconoe) dasycneme (Boie, 1825) — нічниця ставкова

Myotis (Leuconoe) capaccinii (Bonaparte, 1837) — нічниця середземна

Myotis (Leuconoe) daubentonii (Kuhl, 1817) — нічниця водяна

Неоднорідність триби рано чи пізно буде визнана колегами, проте яка зі схем «переможе» — поки незрозуміло. Наразі цей рід залишається найбільшим за обсягом серед європейських кажанів і один з найбагатших за видовим обсягом серед савців загалом. Очевидно, що подальші зміни у таксономії позначатся на застосуванні українських назв, «запас» яких не такий вже й великий (нічниці, нічвиди, левкони). У кожному разі назву «нічниця» варто залишати за типовим родом *Myotis* s. str. та (у множині) за трибою загалом.

З наведеного переліку видів усі, окрім двох (*schaubi* та *capaccinii*), відомі у складі фауни України, проте визнання деяких з них розтяглося на роки. Це стосується надвиду «*myotis*» (статус *M. blythii*) і надвиду «*mystacinus*» (*M. «ikonnikovi»* — єдина вказівка 1950 р. (інший новий вид?), *M. brandtii* — перша вказівка 1998 р., *M. aurascens* — перша вказівка 2000 р.). Очевидно, що надвид «*mystacinus*» ще довгі роки демонструватиме таксономічні загадки.

Література

- Громов И. М., Баранова Г. И. (ред.). Каталог млекопитающих СССР (плиоцен–современность). — Ленинград: Наука, 1981. — 456 с.
- Дзевежин И. И. Одномерная схема фенетического разнообразия ночниц Палеарктики // Известия академии наук. Серия биологическая. — Москва, 1998. — № 2. — С. 258–265.
- Загороднюк І. Систематичний огляд кажанів Східної Європи // Європейська ніч кажанів '98 в Україні. — Київ, 1998. — С. 32–48. — (Праці Теріологічної школи. Вип. 1).
- Загороднюк І., Поставта Т., Волошин Б. В. Польовий визначник кажанів підземних порожнин Східної Європи. — Краків, Київ: Платан, 1999. — 43 с.
- Загороднюк І. Роди звірів східноєвропейської фауни та їх українські назви. Частина 1. Загальні положення. Комахоїдні, кажани та хижі // Збірник Національного науково-природничого музею НАН України. — 2001. — Вип. 1. — С. 113–131.
- Лина П. Научные названия европейских видов рукокрылых // Европейська ніч кажанів '98 в Україні / За ред. І. Загороднюка. — Київ, 1998. — С. 159–161. — (Праці Теріологічної школи, вип. 1).
- Павлинов И. Я., Борисенко А. В., Крускоп С. В., Яхонтов Е. Л. Млекопитающие Евразии: систематико-географический справочник (в трех частях). — Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1995. — Часть II: Non-Rodentia. — 336 с. — (Сб. тр. Зоол. музея МГУ. Том 32).
- Стрелков П. П. Отряд Chiroptera — Рукокрылые // Громов И. М. и др. Млекопитающие фауны СССР. — Москва; Л-д: Изд-во АН СССР, 1963. — Часть 1. — С. 122–218.
- Стрелков П. П. Остроухие ночницы; распространение, географическая изменчивость, отличия от больших ночниц // Acta Theriologica. — 1972. — Vol. 17 (fasc. 28). — P. 355–379.
- Benda P., Tsytsulina K. Taxonomic revision of *Myotis mystacinus* group (Mammalia, Chiroptera) in the western Palearctic // Acta Societatis Zoologicae Bohemicae. — 2000. — Vol. 64, N 4. — P. 331–398.
- Corbet G. B. The mammals of the Palearctic region: a taxonomic review. — London, Ithaca: Cornell University Press, 1978. — 314 p.
- Findley J. S. Phenetic relationships among bats of the genus *Myotis* // Systematic zoology. — 1992. — Vol. 21, N 1. — P. 31–52.
- Helversen O., von, Heller K.-G., Mayer F. et al. Cryptic mammalian species: a new species of whiskered bat (*Myotis alcaethoe* n. sp.) in Europe // Naturwissenschaften. — 2001. — Vol. 88. — P. 217–223.
- Koopman K. F. Order Chiroptera // Wilson D. E., Reeder D.-A. (eds.). Mammal species of the World / 2nd ed. — Washington, London: Smithsonian Inst. Press, 1993. — P. 137–241.
- Tate G. H. H. A review of the genus *Myotis* of Eurasia // Bull. Amer. Mus. Nat. Hist. — 1941. — Vol. 78. — P. 537–565.